

KARNEVALESKNE SASTAVNICE SVADBENIH OBIČAJA U LOVRETIĆEVOM "OTOKU" I NJIHOVE USPOREDNICE U DRUGIM HRVATSKIM KRAJEVIMA

Izvorni znanstveni rad

UDK 394.25(497.5)

392.5(497.5)

Dr. sc. NEVENA ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Filozofski fakultet

I. Lučića 3,

HR-10000 Zagreb

U ovome se radu rasvjetljava uloga Josipa Lovrečića u prikupljanju i analiziranju karnevaleskih elemenata svadbenih običaja. Lovrečićeva monografija "Otok" oduvara od onodobnoga idealiziranog načina prikazivanja hrvatskih običaja, budući da se iz nje iščitava zapisivačeva svijest o tome da smjehovna dimenzija čini neraskidivi segment svadbenih običaja u jednakoj mjeri u kojoj ih određuju njihovi ceremonijalni dijelovi.

KARNEVALESKNO U SVADBENIM OBIČAJIMA

Nerijetko se u opisima hrvatskih svadbenih običaja naglašavaju njihov svečani i dostojanstveni ton, čvrsta struktura tijekom svadbe te jasno definirani obrasci ponašanja sudionika, pri čemu je vrlo malo pojedinosti koje prate ovaj prijelaz novovjenčanoga para, zadobivanje novoga statusa unutar zajednice, prepušteno slučaju. To ipak ne znači da sve svadbene segmente prati potpuno "uozbiljenje" u odnosu na svakodnevne situacije. Naprotiv, pišući o narodnom humoru kao jednom od osnovnih obilježja pučke kulture, kojeg su sakupljači "narodnoga blaga" s konca 19. i poč. 20. st. previdali, ruski teoretičar književnosti i kulturolog Mihail Bahtin svadbu prikazuje kao trenutak izraženog "narodnog smjehovnog stvaralaštva", čija je zabavljaka sastavnica neupitna (BAHTIN 1978: 236). No, vezivanje "narodnog smijeha" uz svadbene običaje najčešće nije proizvoljno: zadaća uveseljavanja uzvanika pretežito se dodjeljuje odabranim svatovskim časnicima, a određeni su i trenuci tijekom svadbe u kojima je dozvoljeno slobodnije izražavanje, pa i aludiranje na spolnost sudionika, u prvom redu mladenaca, što bi se u svakodnevici etiketiralo kao neprilično ponašanje. Takvo izokretanje svakidašnje logike i poigravanje društveno devijantnim redovito prati predstavljачke oblike koji se javljaju u okviru svadbenih običaja.

Teatralnost svadbenih običaja uvjetovana je samom njihovom strukturom i kodom ponašanja, kojima se signalizira izdvojenost događanja iz svakodnevice: postoji unaprijed zacrtan, izvođačima poznat tijek zbivanja; svatovima se dodjeljuju određene propisane uloge; primjetan je "visoki stil" ophođenja i govora, pri čemu se mladenci i svatovski časnici oslovljavaju plemićkim

titulama, a o nevjesti se pretežito govori simbolički (kao o odbjeloj životinji, ulovu i sl.); primjetan je i osobit način odijevanja, pri čemu su pojedini "kostimi" (primjerice, mladina vjenčanica) prikladni samo za svadbeni kontekst; upotrebljavaju se naizgled nefunkcionalni, simbolički rekviziti; prisutna je glazbena pratnja; dolazi do prerusavanja.

Po izraženosti predstavljačkoga okvira sa svadbom usporedive su jedino pokladne pojave (usp. ČALE FELDMAN 1997: 11). Obilježje kojim se svadbeno "folklorno kazalište" najizrazitije približava pokladnom, a istodobno se njime odjeljuje od većine predstavljačkih oblika vezanih uz druge običaje, njihov je prevladavajući ludički, parodijski karakter. Dominacija Bahtinovog "smijeha", usmjerenoga na sve sudionike običaja, a posebice na one najistaknutije, pa time i na same mladence, predstavlja jednu od analogija između hrvatskih svadbenih i pokladnih običaja. Oba se običajna sklopa također opisuju kao trenuci u kojima se red postavlja naglavce: ta se karakteristika pripisuje čitavom pokladnom razdoblju, dok se u svadbenim običajima vezuje samo uz pojedine, tradicijom utvrđene trenutke.

U ovom radu pojam "karnevalesknoga na svadbi" koristim ne samo kad govorim o motivima koji su zajednički ovim dvama kompleksima običaja, već u smislu svega onoga što je karnevalu blisko tonom: u smislu parodijskog, preispitujućeg stava prema službeno neupitnim društvenim i kulturnim vrijednostima, ali isključivo onda kada se takav odnos javlja unutar omeđenog prostora i vremena običaja, budući da ih karakteriziraju specifična pravila i nesvakidašnji uzusi ponašanja koji se ne protežu na svakodnevno funkcioniranje pojedinaca u zajednici. Takav koncept "karnevala" kao analitičke kategorije, kao

jedinstvenog načina shvaćanja, kao specifičnog odnosa prema svakodnevici u istraživanje kulture uvodi Mihail Bahtin (BAHTIN 1978: 236). Bahtinovski je "karneval" simbolički djelatan; ne se svodi na puko pučko veselje, već sadrži kritičku oštricu usmjerenu prema društvenoj hijerarhiji, načelima "na vrhu", koja inače, izvan vremenskog okvira rezerviranog za igru, nisu podložna preispitivanju, barem ne javnom.

JOSIP LOVRETIĆ KAO ISTRAŽIVAČ NARODNOGA "SMIJEHA"

Jedan od onih etnografa koji je u svoje monografske prikaze kraja uključivao i opise ovakvih karnevaleskih elemenata običaja, pa tako i onih svadbenih, bio je Otočanin Josip Lovretić (1865–1948), svećenik Biskupije đakovačke i srijemske, predani istraživač tradicijske kulture rodnog sela Otoka kod Vinkovaca i suradnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti na projektu prikupljanja etnografske i folklorističke građe o narodnom životu. Njegova monografija "Otok. Narodni život i običaji", čiji je prvi dio objavljen u istom svesku *Zbornika za narodni život i običaje* u kojem je objavljena i "Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu" 1897. g., poslužila je brojnim Akademijinim suradnicima kao ogledni primjerak toga što sve opis lokaliteta treba sadržavati, a prema mišljenju mnogih, bitno je pripomogla i samom Antunu Radiću prilikom oblikovanja "Osnove" (usp. SVIRAC 1999: 684). Do danas se "Otok" u etnološkim krugovima smatra jednim od najcjelovitijih opisa seoske svakodnevice i nezaobilazan izvor pri bavljenju vrlo raznorodnim temama iz narodnoga života, kako je ovu monografiju okarakterizirao i Milovan Gavazzi: "Josip Lovretić zadužio je našu etnologiju svojim djelom 'Otok'... do danas jedinstvenom, bez sumnje najboljom, najsadržanijom, u njegovom domorodnom slavonskom govoru pisanom hrvatskom etnografskom monografijom" (GAVAZZI, prema SVIRAC 1999: 683).

Zbog detaljnosti etnografskih opisa za Lovretićevom sam monografijom i ja posegnula pri svojem bavljenju karnevaleskim komponentama hrvatskih svadbenih običaja. Pri iščitavanju "Otoka" utvrdila sam da se Lovretićev rad od priloga njegovih suvremenika ne razlikuje samo po svojoj podrobnosti. Naime, pojedini sakupljači etnografske građe su Radićevu tezu da je u običajima "kao za vječna vremena saliven u tuč sav duševni život naroda" protumačili kao poziv na idealiziranje "narodne duše", na izbjegavanje svih pojedinosti koje bi mogle baciti sjenu na čistoću i uzornost narodnog nasljeđa (RADIĆ 1897: 52). Uslijed takvog uljepšanoga prikazivanja narodnoga života i običaja, opisi onih likova, igara i postupaka kod kojih je primjetna simbolička inverzija odnosa u zajednici i transgresivna predstavljačka sloboda iznimno su rijetki. U tom okviru svadbeni običaji igraju posebno istaknutu ulogu, budući da predstavljaju "sбилj najsajjniji moment u životu, te se stoga

i tu odražuje narodni karakter" (CAR S. A., SZ HAZU 195: 5). Stoga su posebno podložni idealizaciji, isticanju svojih ozbiljnih sastavnica te stavljanju onih šaljivih u drugi plan.

No, to nije slučaj u monografiji Josipa Lovretića. U nastojanju da obuhvati vrlo raznolike, pa nerijetko tonom i dijametralno suprotne, momente u životu Otočana, on bilježi i one smjehovne momente pri kojima se privremeno uklanjaju svakidašnje društvene norme i preispituje ustaljeni red. Sve te karnevaleske sastavnice otočkih svadbi tema su mojega rada. Pritom ću nastojati ove pojave smjestiti u njihov širi prostorni kontekst, ukazujući neprestano na njihove paralele u drugim hrvatskim krajevima te među hrvatskim stanovništvom izvan granica Hrvatske.¹

Karnevaleske svadbene motive u Lovretićevom "Otoku" razmatrat ću u nekoliko smjerova. Prikazat ću koji su likovi najčešći nositelji karnevaleskog u otočkim svadbama. Uputit ću i na trenutke u okviru svadbenih običaja uz koje se najčešće vezuju karnevaleskni predstavljački oblici. Nadalje, pozornost ću usmjeriti na konkretne smjehovne predstavljačke oblike kojima se parodiraju život u zajednici i uvriježeni hijerarhijski odnosi unutar obitelji. Konačno, analizirat ću i pojedine karnevaleske rekvizite koji se javljaju na otočkim svadbama, u prvom redu pojavu svadbene lutke.

LUDIČKI PRERUŠENI ČAUŠ

Okvir igara na svadbi može obuhvatiti sve svatove, pa tako i one koji tijekom svadbenoga ceremonijala obnašaju vrlo ozbiljne i odgovorne uloge te bdiju nad disciplinom i moralom ostalih sudionika (poput kuma, starog svata itd.) – jedini je uvjet da su vješti s riječima, britki pri odgovaranju na doskočice ostalih sudionika te inovativni, u smislu da u već poznatu igru unose nove i zanimljive obrate. Čak i onom dijelu zajednice koji ne sudjeluje u vjenčanoj ceremoniji niti u svadbenoj gozbi dozvoljeno je povremeno uključivanje u tijek svadbe upravo uprizorenjem određenih predstavljačkih oblika. U ludički okvir izvodači uvlače i same mladence, kojima je tradicijom propisan pretežito vrlo striktan i suzdržan kod ponašanja.

Ipak, iz čitave svatovske skupine pojedini sudionici iskaću kao najubičajeniji i najupečatljiviji nositelji karnevaleskih predstavljačkih oblika u okviru svadbenih običaja. Takav je slučaj sa svatovskom čašću *čauša*. Za otočkog *čauša* u okviru svadbenih običaja, kako pokazuje Lovretić, vrijede pravila koja se za druge svatove

¹ Ovu usporedbu s analognim predstavljačkim oblicima u drugim hrvatskim lokalitetima temeljim na poglavlju Karnevaleske igre u hrvatskim svadbenim običajima, koje sačinjava dio moje doktorske disertacije (usp. Škrbić Alempijević 2006).

smatraju neprikladnima i nedostižnima: njegova čitava pojavnost predstavlja svojevrsan tradicijom utvrđeni iskorak iz svečanoga svadbenoga tijeka.

Taj svoj jedinstveni status unutar svatovske skupine *čauš* u Otoku naznačava smjehovnim prerusavanjem, pri kojemu se parodiraju "ozbiljni" svadbeni rekviziti i svečani kod odijevanja: "Sada se *čauš* opremi. Zataknu mu perušku za šešir, dadu dugačku čulu u ruku, na nju obise gébu, a svekrva mu sveže na štap otarak i još on sveže unkras otarka rg od tikve, a u *rgu* je zaboden pisak od trske. Na to on svira." (LOVRETIĆ 1897: 434). Uz pokladno usvajanje fiktivnih uloga, upravo promjena *čauševog* vizualnog identiteta tumači se kao jedan od najtipičnijih tradicijskih načina maskiranja.

On je lik koji unutar svadbenoga okvira stvara vlastiti razlikovni predstavljački okvir: uglavnom se čak nije dužan povinovati naložima najviših svatovskih časnika (ibid. 442). Njegovi su ponašanje i nastup ludički, a osnovna zadaća izvođenje karnevaleskih predstavljačkih oblika, kako potertava sljedeći prikaz: "Kad vidi *čauš*, da mladoženja ne će, uzme jelo isprid njega, pa jede veleći: 'Meni ne će škoditi vračke'. Žene mu vele: 'Kad si već zavratić'. *Čauš* za te riči ne mari, nego trači svoje i dalje. Njegova je briga, da budu gosti veseli. On malo jede, pa leti od jednoga do drugoga, zadirkiva, šapće, šali se, kadgod koju i slobodniju rekne, a ne zamira mu se" (ibid. 442). Zbog takvog naglaska koji se stavljao na *čauševu* predstavljačko umijeće, pri njegovu odabiru vesela narav je većinom imala prednost pred rodbinskim vezama. *Čauševu* ponašanje jednako je devijantno i subverzivno u odnosu na svečani svadbeni model kao i njegov izgled. Njemu je dopušteno zadirkivati mladence, upućivati na njihovu nespretnost i spolnost i u trenucima ceremonijalnog sadržaja, što bi se kod drugih svatova sankcioniralo. *Čauš* je glavni pokretač smjehovnih predstavljačkih oblika na svadbi; tako on u pravilu inicira prividno zlostavljanje starijih ukućana te izvodi igre sa slamnatom lutkom (ibid. 455).

Lik *čauša*, *čaje*, *čave*, *čove* i sl. analogan onome koji je opisan u monografiji "Otok", pojavljuje se i u brojnim drugim slavonskim lokalitetima, zatim u Baranji, među bačkim Hrvatima, među hrvatskim stanovništvom u Mađarskoj, zatim u okolici Hrvatske Kostajnice, u Budaku i u lovinačkom kraju u Lici, u pojedinim mjestima u Ravnim kotarima i sjevernoj Dalmaciji, na otocima Velom Ižu i Sestrungu, u kninskom kraju, u selima kod Imotskog, u Perkoviću i okolici te u Poljčima kod Splita.² I njihovu pojavnost karakterizira karnevaleskno prerusavanje: tako i u drugim krajevima ovaj lik nerijetko oko vrata stavlja nisku crvenih papričica, lukovica, kokica, suhih krušaka ili jabuka, kestenja i sl., lisičje repove ili napuhnuto svinjsko crijevo, na glavu natiče pohabani šešir "nakićen" peruškama, koprivama, komadićima šarenoga papira i dr., odijelo mu je oblijepljeno papirnatim trakama, prekriveno zečjim kožama, ponegdje pripaše kakvu staru sablju, a o struk ili

noge vezuje zvonca; ukratko: "obuče se u neko čudno odijelo kao maškara" (POKAZ et al. 1957, IEF rkp. 263: 18).

Čaušev prepoznatljivi rekvizit u brojnim hrvatskim krajevima predstavlja batina ukrašena svadbenim ručnicima, rupcima, zelenilom i sl., kojoj se mjestimično pripisuju seksualne konotacije. Tako je, primjerice, u okolici Lovinca pojam *buda* bio dvosmislen, označavao je i *čauševu* pomagalo kojim je osiguravao red među svatovima i muški spolni organ te je stoga ovaj lik redovito svojim komentarima i postupcima aludirao na seksualni čin (BONIFAČIĆ ROŽIN 1955, IEF rkp. 271: 4). Drugi *čaušev* zaštitni znak u svim hrvatskim krajevima predstavlja kokoš, odnosno pijetao: ovaj je lik zadužen za krađu kokoši iz mladina doma, ili mu, pak, kuharice pri polasku predaju pokoju životinju kao doprinos gozbi u mladoženjinom kućanstvu, a dopušta mu se i nesmetano ubijanje peradi na dvorištu radi priređivanja pira.³ No, hvatanje kokoši nije u pravilu imalo takav pragmatičan povod; nerijetko je svrha bila ludička: *čauš* je svoju odoru upotpunjavao vezivanjem kokoši ili pijetla oko vrata ili o batinu te je s njima izvodio različite igre tijekom svadbenoga pira, napijao ih je i puštao da šetkaju po trpezi, fingirao trudnoću i porod djeteta životinjskoga oblića i sl. Specifična povezanost *čauša* i pijetla zabilježena je i u Lovretićevom "Otoku"; tamo se, naime, ovaj lik višekratno glasa poput pijetla: "Posli večere ode *čauš* u sokak, zasniva pod penđerom najprije u pisak, pa u rg, a onda zakukuriče ko pital. Vрати se u sobu, a za malo svira i kukurikne iznova. Kad po treći put odsvira i kukurikne, vrati se noseć pod pazuvom bremešce sina i zapovidi, da gosti šute." (LOVRETIĆ 1987: 450)

Premda sama *čauševa* uloga predstavlja iskakanje iz svadbenoga reda, ovaj je lik, kako u Otoku, tako i drugdje, nerijetko također zadužen za bdijenje nad disciplinom ostalih svatova te njihovo kažnjavanje ako se ogriješe o jasno definiran svatovski poredak. On svojim

2 Bogdešić 1899, SZ HAZU 92:63; Bonifačić Rožin 1954, IEF rkp. 165b:10; ibid. 1954, IEF rkp. 274:8, 14; ibid. 1955, IEF rkp. 271:4; ibid. 1959, IEF rkp. 360:2; ibid. 1960, IEF rkp. 283:3; ibid. 1962, IEF rkp. 345:17; ibid. 1976, IEF rkp. 929:39, 45; Čakalić 1949-1958, NZ HAZU 116a-b:15-16; ibid. 1970, IEF rkp. 801:23; Draganović 1911-1912, SZ HAZU 126:27; Ilakovac 1953, IEF rkp. 196:27-28; Ivanišević 1905:73, 78; Kurjaković 1896:154; Livio et al. 1986, OEFF rkp. 90:6; Lukić s. a., SZ HAZU 128a-e:50; Marković 1977:118; Pejić 1982, OEFF rkp. 6:2; Petković 1899-1904, SZ HAZU 88:s. p.; Petrović 1985, OEFF rkp. 47:1, 4, 8; ibid. 1987, OEFF rkp. 92:1-2; Pokaz et al. 1957, IEF rkp. 263:18; Rapo 1986, OEFF rkp. 127:11; Sekulić 1980:156; Stipić 1986, IEF rkp. 1203:74; Šarošac 1971, IEF rkp. 813:21, 26; Škrbić 2000/2001:197-198; Španiček 1986, OEFF rkp. 72:4-5; Tordinac 1885, NP HAZU 21:25; Ujević 1896:160; Vidaković 2000, IEF rkp. 1725:39; Zorman 1897, NP HAZU 67:s. p.

3 Bogdešić 1899, SZ HAZU 92:70; Ivanišević 1905:73; Kurjaković 1896:154; Petrović 1985, OEFF rkp. 47:8; Pokaz et al. 1957, IEF rkp. 263:18; Stipić 1986, IEF rkp. 1203:74; Šarošac 1971, IEF rkp. 813:31-32; Tordinac 1885, NP HAZU 21:25; Vidaković 2000, IEF rkp. 1725:40.

nastupom ukazuje na kršenje bilo kojeg od dva propisana koda ponašanja koji se izmjenjuju tijekom svadbe, kako onog ozbiljnog, tako i onog smjehovnog, svojstvenog određenim karnevaleskim trenucima: stoga na jednak način kažnjava i raskalašeno ponašanje tijekom vjenčanoga ceremonijala, pri čemu upozorava prekršitelja da se uozbilji, te prekruto držanje tijekom svadbenoga pira, naganjajući pritom svatove na igru i ples. *Čauševo* ludovanje ne tolerira se samo na razini svatovske skupine i obitelji mladenaca, već čitave zajednice: tako je u pojedinim slavonskim lokalitetima ovaj časnik svojom batinom razvaljivao seoske ograde tijekom prolaska vjenčane povorke, što mu sumješteni nisu smjeli zamjeriti (PETROVIĆ 1985, OEFF rkp. 47: 1). Uloga *čauša* tijekom svadbe uglavnom se tumači kao svojevrsna devijacija, ali prihvaćena, pa i svadbenim obrascem propisana, kao dobrodošli otklon od norme kojom je obuhvaćena čitava svatovska skupina, odnosno kao uspostavljanje izdvojenog okvira igre unutar neludičkih svadbenih sastavnica.

STALNI SVATOVSKI ZABAVLJAČI: KUHARICE, KUHARI I SVIRAČI

Uz *čauša*, čija je cjelokupna prisutnost na svadbi bila obilježena izvođenjem karnevaleskih predstavljčkih oblika, kao redoviti pokretači takvih igara javljaju se i pojedinci kojima prerusavanje i ludički nastupi predstavljaju, uz njihove jasno definirane funkcije tijekom svadbenoga slavlja, sekundarne uloge. Riječ je o kuharicama, odnosno kuharima te sviračima. Premda su se ovi izvođači uključivali u igre na svadbi kada bi im njihove primarne zadaće, priprema svadbene gozbe te svirka, to dozvoljavale, ipak se njihova duhovitost i sklonost karnevaleskim izvedbama smatrala gotovo jednako bitnom značajkom dobrih svatovskih kuhara i svirača kao i njihovo kulinarsko umijeće, odnosno glazbena nadarenost.

Tako se u Lovretićeovom opisu funkcije gajdaša na svadbi ističe kako je on stalni *čaušev* pratilac pri podizanju atmosfere i zbijanju šala (LOVRETIĆ 1897: 441). Zbog svoje upućenosti u čitav svadbeni tijek, posebice zbog upoznatosti s time za koje je svadbene segmente prikladan smjehovni, a koje ozbiljni ton, Lovretićeov gajdaš nerijetko vlastitim predstavljanjem i odabirom svirke signalizira promjenu koda ponašanja. Autor ga prepoznaje i kao prenositelja prigodnih svadbenih izvedbi u nova okruženja te iz jednoga predstavljčkoga konteksta u drugi.

Takav status svirači u okviru svadbenih običaja uživaju u praktički svim hrvatskim regijama. Ponegdje oni svoju specifičnu ulogu na svadbama šaljivo komentiraju autorefleksivnim predstavljčkim oblicima. Njima ovi pojedinci upućuju na svoje primarne svadbene dužnosti i na njihovu zahtjevnost, pritom ih nerijetko i karikirajući. Jedna od funkcija takvih igara je pobiranje

novčane nagrade od svatova za uloženi trud. Tako se, primjerice, u Resniku kod Zagreba tijekom predaha od svirke pokoji svirač pojavljivao prerusen kao bogec *muzikaš*, koji svojim glazbenim umijećem nije sposoban prehraniti obitelj te je molio svatove da mu udijele koji novčić, na taj način ustvari prikupljajući naknadu za zabavu koju su svirači dotad pružili svatovima (BONIFAČIĆ ROŽIN 1969, IEF rkp. 788: 22-23). U Međimurju su se, pak, svirači maskirali u glazbala: jedan od izvođača, nogu zavezanih za prsa i prekriven tkanim, predstavljao je bubanj o koji je drugi svirač ili on sam potezanjem konopčića udarao kutlačom (BONIFAČIĆ ROŽIN 1969, IEF rkp. 787: 11, 15).

Nadalje, kuharice su u Otoku, uz pripremanje i služenje mnogobrojnih slijedova jela, zadužene i za zbijanje šala sa svatovima prigodom prodaje *kravaļa* – ti su novci bili namijenjeni mladoj pa su kuharice nastojale svojim peckanjem i komentiranjem "škrčnosti" pojedinih svatova priskrbiti mladoj što izdašniji dar.

Igre koje kuhari i kuharice uprizoruju kako bi od svatova prikupili novac rasprostranjeni su u svim hrvatskim regijama. Najčešća inačica takvih predstavljčkih oblika jest ona pri kojoj se kuhari i kuharice, preruseni, pojavljuju među gostima ukazujući im na napore koje su uložili u pripravljanje gozbe. Pritom redovito fingiraju neku ozljedu koju su zadobili pri svom poslu: najčešća je takva igra *izgorite babe, puožgane babe* i sl., koju izvodi starija kuharica ili spolno inverzno preruseni kuhar. Ta se baba pojavljuje među svatovima povezane ruke, žaleći se na ozbiljnu opekotinu zadobivenu u kuhinji, te kuhačom pobire novac od svatova koji joj je potreban za liječenje ili predstavlja odštetu, što je ujedno glavna naknada za njezin rad. Ta je igra zabilježena u brojnim slavonskim lokalitetima, u pojedinim zagorskim i međimurskim selima, u Žumberku, u okolici Hrvatske Kostajnice, u pojedinim istarskim lokalitetima, kao i među Gradišćanskim Hrvatima u Austriji.⁴ U srednjem Gradišću je ovaj lik izvodio i prigodnu pjesmicu:

*"Puožgala sam si rukicu, kuhati vam već nieću,
ni za zlato kuhati vam već nieću."*

(RAJKOVIĆ 1976, IEF rkp. 76:160)

Na sličan način u pojedinim slavonskim selima (što nije potvrđeno u Lovretićeovom "Otoku") te u imotskom

4 Bernas Belošević 1940-1941, SZ HAZU 248:176; Bonifačić Rožin 1960, IEF rkp. 282:12; ibid. 1962, IEF rkp. 345:16; ibid. 1972, IEF rkp. 859:1; ibid. 1976, IEF rkp. 929:21, 39; Čakalić 1949-1958, NZ HAZU 116a-b:16-17, 26, 33; ibid. 1970, IEF rkp. 801:25; Filakovac 1906:121; Horváth 1972, IEF rkp. 847:33; Kovač 1938-1939, SZ HAZU 223:6; Lukić 1924:328; Milaković 1991, IEF rkp. 1384:14; Ptašinski 1890-1899, SZ HAZU 111:140, 144; Rajković 1976, IEF rkp. 76:159-160.

kraju kuharice poliju povijenu ruku vinom te se tuže na tešku porezotinu, dok su u Kašini u Hrvatskom zagorju i u okolici Kostajnice pri pripremanju slastica prividno slamale ruku ili nogu.⁵ U kninskom i imotskom kraju te u okolici Perkovića kuhar ulazi u prostoriju u kojoj se održava svadbeni pir načadana lica i uprljanih ruku, što je posljedica njegovu izlaganju ognju nad brojnim loncima koje je trebao nadzirati, te skuplja novac kojim će si kupiti sapun da bi sa sebe odstranio svu tu prljavštinu (BONIFACIĆ ROŽIN 1954, IEF rkp. 165b: 7; ibid. 1960, IEF rkp. 283: 3; ibid. 1976, IEF rkp. 933: 15). Nadalje, u Kašini uplakana kuharica zdvaja nad svojom nespretnošću budući da je porazbijala domaćinove lonce te moli svatove da joj pomognu otplatiti ih (ibid. 1960, IEF rkp. 268: 12).

Kroz ove se igre iskazuje autorefleksivni element: usvajajući drukčiji, predstavjački identitet, svirači, kuhari i kuharice osvrću se na svoje primarne uloge, pritom ih komentirajući, upućujući svoju publiku u njihovu važnost, ali ih i parodirajući.

Karnevaleskni identitet prepoznat od strane svih sudionika svadbe ili, pak, očekivano iskakanje iz jedne ulogu u drugu, onu predstavjačku, obilježja su svih ovih likova koji se redovito javljaju kao nositelji svadbenih predstavjačkih oblika. Za njih su važile pravilnosti koje su odudarale od modela definiranog kao "normalnog" u okviru svadbe. Stoga su ovi predstavjači mogli na sebe preuzeti izvođenje šaljivih igara i obavljanje onih karnevaleskni postupaka koji su se držali neprimjerenima za sudionike svadbe, ali su svejedno činili neizostavnu sastavnicu svadbenoga tijeka.

SVADBENI TRENUCI UZ KOJE SE VEZUJU KARNEVALESKNI PREDSTAVJAJČKI OBLICI

U okviru svadbenih običaja predstavjački se oblici odigravaju u izdvojenim trenucima prevladavajućeg smjehovnog tona, uz koje se vezuju prerusavanje i igranje fiktivnih uloga: riječ je o svadbenom piru, o dolasku mladoženjinih svatova pred mladin dom, o prijelazu vjenčane povorke iz jednoga lokaliteta u drugi, mjestimično o dolasku svatova pred mladoženjino kućanstvo nakon vjenčanja, o trenutku svodenja mladenaca i sl. Ovi se svadbeni momenti mogu okarakterizirati kao karnevaleskni, ne samo zbog formalnog sadržaja kakav je svojstven i pokladnim zbivanjima, već u prvom redu zbog svog ismijavajućeg karaktera, otvorenoga iskazivanja humoreskne kritike usmjerene redovito na mladence te instituciju braka općenito.

Trenutak u okviru otočkih svadbenih običaja kojeg prati izvođenje šaljivoga dijaloga, a koji je u opreci s

tonom svadbenoga ceremonijala predstavlja **dolazak mladoženjinih svatova pred mladin dom** uoči vjenčanja. Osnovu ludičkoga zapleta u ovom svadbenom trenutku predstavlja postavljanje dviju skupina, mladoženjinih svatova te mladinih ukućana i uzvanika u simbolički antagonistički odnos, prividni verbalni sukob, pri čemu jedna strana ove druge u dijalogu definira kao strance, potencijalne kradljivce njihova vlasništva, odnosno uzurpatore sumnjivih namjera, na koje domaćini gube dragocjeno vrijeme. Pritom se prava svrha ovoga susreta u pravilu ne spominje odmah, već se na združivanje mladenaca upućuje simbolima. U Otoku se mladoženjini svatovi tako definiraju kao nepoznata vojska, a taj se simbolički identitet simbolički naznačavao odijevanjem "soldačkih kabanica" (LOVRETIĆ 1987: 437).

Prividni antagonizam kakav je opisan u Otoku prati ovaj svadbeni trenutak u brojnim hrvatskim regijama. Mladoženjini svatovi drugdje prividno usvajaju predstavjački identitet pastira kojima je najumiljatija ovčica ili junica odbjela u tuđe dvorište, lovaca koji su do doma pred kojim stoje slijedili trag lovine na kakvu se rijetko nailazi (divljači, srne, kune, ptice, jarebice, golubice i sl.), znatiželjnika koji su doznali da u tom vrtu raste prekrasni cvijet pa bi ga htjeli ubrati te trgovaca koji su došli izvršiti otprije dogovorenu kupoprodaju. Nerijetko, kao što je slučaj i u samom Otoku, mladoženjina strana nastupa kao vojska u potrazi za konakom i okrijepom, kao siromasi koji prose kruha ili kao putnici koji su zabasali ili im se dogodila nezgoda.

S druge strane, kako je navedeno i u "Otoku", mladina strana glumi zatečenost ovakvom "nenadanom" posjetom i prividno, barem isprva, ne pridaje veliku pozornost njihovim molbama. Ovim se "strancima" jasno daje do znanja da nisu dobrodošli zaključavanjem ulaznih vrata, postavljanjem granja, drača, žica i sličnih prepreka pred dvorište itd. U više se drugih slavonskih lokaliteta (što nije potvrđeno i u Otoku) pred mladoženjine svatove postavlja korito koje se naziva "Savom" ili "Dravom" pa su posjetitelji dužni platiti "splavarinu", prijevoz preko rijeke prije nego što će zakoračiti u dvorište (PETROVIĆ 1985, OEFF rkp. 47: 10). Ponegdje se ovaj fingirani animozitet izražavao i napadom vilama na posjetitelje, kako pokazuje podatak za Škabrnju u sjevernoj Dalmaciji (RAPO 1987, OEFF rkp. 103: 13). Često domaćini ističu da su trenutačno zaokupljeni prećim poslovima pa se u tom cilju mjestimično postavlja čitava "scenografija": u okolici Žminja mladina rodbina vrlo predano riba pod ili je čak zaokupljena porodom groteskno prerusene "trudnice", što ih sprječava u namjeri da se posvete posjetiteljima (BONIFACIĆ ROŽIN 1953, IEF rkp. 118: 7).

Kad domaćini konačno odluče udovoljiti molbama posjetitelja, u pravilu ističu trud koji su uložili u to da ovu "lovinu" ušćuvaju ili da je pronađu: u Karlobagu tako nevjestin otac zahtijeva od svatova novčanu naknadu za opanke koje je poderao u potrazi za njihovom "ovcom" (BONIFACIĆ ROŽIN 1959, IEF rkp. 277: 9).

5 Bonifačić Rožin 1960, IEF rkp. 268:7; ibid. 1960, IEF rkp. 282:12; ibid. 1960, IEF rkp. 344:15-16; ibid. 1976, IEF rkp. 933:16.

Kako bi ipak ušli u dvorište mladine obitelji, mladoženjini svatovi pribjegavaju uvjeravanju, nadmudrivanju ili su dužni ispuniti određene zadaće: ponegdje trebaju pokazati *legitimacije, pašuša, isprava* i sl. ili ispravno odgovoriti na poneku zagonetku, čiji se sadržaj u pravilu šaljivi te aludira na bračne dužnosti i zahtjevnost zajedničkoga življenja,⁶ kako je, primjerice, zabilježeno među mađarskim stanovništvom u Retfali, današnjem osječkom naselju:

"Kada je Adam imao svoju posljednju mirnu noć?
Dok Bog nije stvorio ženu!"

Moguće je da ovakvo simboličko izražavanje te usvajanje fiktivnoga identiteta proizlazi iz određene obredne pozadine, da se njima u nekom povijesnom sloju upućivalo na mit o božanskoj svadbi te se oponašanjem postupaka i motiva tog arhetipskog modela nastojao osigurati uspješan ishod realnih svadbi. No, u razdoblju kojega zahvaćaju dostupni podaci obred je pretežito prerastao u "folklorno kazalište", u oblik razonode i šaljivi pomak unutar svečanoga svadbenoga zbivanja, kakav ovaj teatralni trenutak dozvoljava. Takva je šaljiva značenja ovaj segment doživio i unutar otočke svadbe (LOVRETIĆ 1987: 437).

Drugi svadbeni trenutak izraženoga karnevalesknoga tona u okviru otočkih svadbenih običaja predstavlja **svodjenje mladenaca**, odnosno odlazak novovjenčanoga para na spavanje. Igrama i šalama koje prate ovaj segment redovito se aludira na konzumiranje braka, odnosno na spolnost mladenaca. Takvo se ludičko ponašanje u prvome redu usmjerava na bračnu ložnicu, odnosno na postelju novovjenčanoga para. Tako se u Otoku tijekom svadbene gozbe novovjenčani par u pratnji kuma i čauša povlači u kućar:

"Mlade pokrije sam kum ćebetom, a čauš jim se priti rukom i koješta naklapa. Kum, koji je ozbiljniji, metne škudu na ćebe. Čauš klima glavom i veli: 'Eto mene oko pol noći, da vidim, gdi je škuda!'" (LOVRETIĆ 1987: 451)

I u drugim hrvatskim krajevima ovaj svadbeni trenutak prate različiti šaljivi postupci i aluzije na spolnost mladenaca. Tako se ponegdje uoči svodjenja svatovi okupljeni u mladoženjinom domu rastave konstrukciju kreveta tako da mladenci pri lijezanju propadnu u nju, zatim im pod plahte podmeću trnje, klinove, drljaču, na koje bi se "mlada trebala nabosti" (pri čemu se aludira na koitus) ili svakojako smeće, kore od tikve i sl., kako je zabilježeno u okolici Gline i Hrvatske Kostajnice, u gospićkom kraju, u kninskom području, u okolici Pazina u Istri, na otoku Rabu, u Privlaci i Ražancu kod Zadra, u dolini Neretve te u

Dubrovačkom primorju.⁷ Podmetanje lutke u krevet, koju su svatovi predstavljali kao dijete mladenaca, podsjetnik na njihove predbračne avanture, također je pratilo ovaj svadbeni trenutak. Nadalje, u sinjskom su se kraju seoski mladići uvlačili mladencima pod postelju i tako izvodili psine ili su im u sobu postavljali zvonca koja su aktivirali konopčićima dok bi se mladenci spremali na počinak, u okolici Gline su mladence s tavana polijevali vodom, dok su u selima u dolini Neretve u sobu dovodili pravoga magarca.⁸ Također su mjestimično pred vrata bračne ložnice dovlačili glomazne predmete (ormare, stolove i sličan krupniji namještaj, poljodjelski alat, kamenje itd.) ili bi preko njih zakucali daske, kako bi tobože spriječili bijeg mladenaca od njihovih bračnih dužnosti.⁹

Transgresija uobičajenoga obrasca ophođenja svojstvenoga ceremonijalnom dijelu svadbe očitovala se u brojnim postupcima uzvanika tijekom boravka mladenaca u bračnoj ložnici. Lupanje u kante i poklopce, zaglušna zvonjava, sviranje u raštimana glazbala, trube i rogove, razbijanje posuda, trganje ograda, prevrtanje zaprežnih kola i oračih sprava, nabacivanje blatom, uklanjanje krovnoga pokrova, bacanje kamenčića o prozore sobe u kojoj borave mladenci, razbijanje staklenih predmeta o zidove kuće (kako bi, prema tumačenju iz okolice Slavenskog Broda, prvo dijete bilo muško) te ostale karnevaleskne aktivnosti nezamislive u drugim svadbenim segmentima tolerirale su se tijekom prve bračne noći.¹⁰ Često je ovaj svadbeni segment pratilo i izvođenje pjesama lascivnoga sadržaja, kako je, primjerice, zabilježeno u Mravinci u Dubrovačkom primorju:

"Mladoženja, što to tamo činiš? Tudoj seji noge dižeš, pa se veseliš." (BONIFAČIĆ ROŽIN 1965, IEF rkp. 433: 34)

7 Bonifačić Rožin 1953, IEF rkp. 136:8; ibid. 1954, IEF rkp. 165b:10; ibid. 1955, IEF rkp. 275:4; ibid. 1959, IEF rkp. 278:7, 10; ibid. 1959, IEF rkp. 325:41; ibid. 1960, IEF rkp. 344:6; ibid. 1962, IEF rkp. 345:11; ibid. 1965, IEF rkp. 386:12; ibid. 1965, IEF rkp. 433:7, 24; ibid. 1966, IEF rkp. 729:75; Petrović 1987, OEFF rkp. 92:3.

8 Bonifačić Rožin 1959, IEF rkp. 325:41; ibid. 1960, IEF rkp. 328:5; ibid. 1966, IEF rkp. 729:75; ibid. 1966, IEF rkp. 757:34, 42.

9 Bonifačić Rožin 1955, IEF rkp. 275:4; ibid. 1959, IEF rkp. 325:41; ibid. 1960, IEF rkp. 344:9; ibid. 1962, IEF rkp. 345:11; Čakalić 1970, IEF rkp. 801:44; Nožinić 1987, OEFF rkp. 96:16; Petrović 1987, OEFF rkp. 92:3.

10 Banović 1989, OEFF rkp. 132:11; Bonifačić Rožin 1953, IEF rkp. 136:8; ibid. 1954, IEF rkp. 165a:4; ibid. 1955, IEF rkp. 275:4; ibid. 1955, IEF rkp. 279:3; ibid. 1959, IEF rkp. 278:7, 10; ibid. 1960, IEF rkp. 283:6; ibid. 1960, IEF rkp. 328:5; ibid. 1965, IEF rkp. 386:12; ibid. 1965, IEF rkp. 393:13; ibid. 1965, IEF rkp. 433:7; ibid. 1966, IEF rkp. 729:75; ibid. 1966, IEF rkp. 731:36; ibid. 1976, IEF rkp. 929:9; Grčević s. a., NZ HAZU 21:705; ibid. 2000:418; Miličević 1969, IEF rkp. 895:24; Nožinić 1987, OEFF rkp. 95:14; ibid. 1987, OEFF rkp. 96:16; Petrović 1987, OEFF rkp. 47:12; Vojnović 1984, OEFF rkp. 37:11.

6 Križe 1903:125; Rožić 1908:56; Širola 1931:235.

Na spolne odnose mladenaca u pojedinim lokalitetima u sjevernoj Dalmaciji i Ravnim kotarima također se upućivalo oponašanjem kukurikanja i kokodakanja (RAPO 1987, OEFF rkp. 103: 18; *ibid.* 1987, OEFF rkp. 127: 29). Ponegdje su svatovi tijekom svodenja mladenaca na dvorištu potpaljivali vatru, nerijetko koristeći u tu svrhu vlažnu slamu, stare krpe, katran, sumpor i slične materijale, kako bi proizveli što više dima. Ova je pojava potvrđena u okolici Petrinje i Hrvatske Kostajnice, u Kompolju u Lici i u Ražancu.¹¹ Mjestimično ovaj svadbeni trenutak također prate prerušavanje, preuzimanje fiktivnih uloga i izvođenje kraćih predstavljačkih oblika. Tako je u Dubrovačkom primorju na vrata bračne ložnice kucao svat preodjeven u dronjke koji se mladencima predstavljao na sljedeći način:

"Ja sam putnik, putujem iz daleke zemlje. Ubila me kiša, ubilo me nevrijeme. Ja sam siromaj na putu. Onda bi oni unutra spravili škartoc slatkiša, otvorili bi vrata i dali mu." (BONIFAČIĆ ROŽIN 1965, IEF rkp. 433: 24)

Ova dva opisana trenutka svojim transgresivnim tonom i toleriranim, pa čak i poželjnim ludičkim postupcima odudaraju od obrasca koji se smatra primjerenim ostalim dijelovima svadbe. Pritom u okviru svadbenih običaja, što je očito i u Lovretićevu opisu Otoka, dolazi do udvajanja koda ponašanja, pri čemu su dinamika ozbiljnoga i smjehovnoga te trenuci njihove izmjene propisani idealnim modelom koji se oponaša pri svakoj realnoj svadbi unutar zajednice. Karnevaleskna se sastavnica pritom nikako ne smatra drugorazrednom kategorijom: sudionici su dužni jednako predano odigrati svoje šaljive predstavljačke uloge kao i one svečane, ceremonijalne.

LUTKA KAO REKVIZIT U OKVIRU OTOČKIH SVADBENIH PREDSTAVLJAČKIH OBLIKA

"Petak. U jutro se kod mladoženje u avliji zabiju u jednak razmak u dva reda četiri sove u zemlju, pa se dva po dva spoje dugom motkom, koja se na te rašlje postavi. Na ove motke stave čovika ribara od kućina. Glavu mu naprave od tikve, oči probiju, misto zubi poredaju bili gra, dadu mu udicu u ruku, da tobož riba vata. Na sove ga podignu, ko da je na bajeru vode. Čauš naloži vatru u avliji, iznese siniju, na siniju postavi pogaču, pa rakije i vina, a na kućna vrata sveže vinac zeleni, ko da je to birtija. Od osam do devet sati taj dan smije svako iz sela u tu avliju na pogaču, rakiju i vino." (LOVRETIĆ 1987:455)

Jedan od osnovnih rekvizita koji je, kako pokazuje Josip Lovretić, služio kao poticaj na usvajanje karnevalesknoga koda ponašanja u Otoku je svadbena luka. Sam je izgled lutke šaljiv i groteskan te bitno odudara od dekora koji prati svečane svadbene dionice: sastavljena je od starih prnja, probušenih tikava, svega prašnjavog i odbačenog. Pojava ove lutke signalizirala je suseljanima koji nisu bili pozvani na svadbu da se u tom trenutku slobodno mogu priključiti svatovima i počastiti jelom i pićem "u birtiji", odnosno za stolom posebno postavljenim za tu svrhu u dvorištu. Ovaj se lik tematski vezivao uz igru prividnoga zlostavljanja starijih mladoženjinih ukućana koja se održavala u tom svadbenom segmentu: svekra i svekrvu posjeli bi u korito te su ih, što je brže moguće, vukli oko bunara, tumačeći da oni pritom hvataju ribu.

Lutke oblikovane od različitih materijala (pretežito od slame, tekstila, ali i suvremenih materijala poput plastike, gipsa itd.) te raznih dimenzija vezuju se mjestimično i uz pojedine svadbene segmente u drugim hrvatskim lokalitetima. Tako su na otoku Rabu mladi sumještani mladenaca, najčešće oni koji nisu pozvani na svadbenu gozbu, za dan vjenčanja pripremali *lula*, slamnatu lutku u obličju muškarca, nerijetko izraženih spolnih atributa (BONIFAČIĆ ROŽIN 1953, IEF rkp. 136: 3-4, 7, 12). Lutka, kojom bi se prepriječio prolaz svadbenoj povorci, pojavljivala se i u pojedinim lokalitetima u dolini Neretve: ako su mladenci iz različitih mjesta, prerusena skupina mladoženjinih susjeda dočekivala je svatove pri ulasku u naselje, postavljajući pred njih magarca na kojem "jaše" lik Marka i čestitajući im u ime svoga slamnatoga predvodnika. Marko je pod kaputom nosio bačvicu ili mješinu punu vina, koje se svatovima točilo kroz gumenu cijev namještenu tako da asocira na muški spolni organ. Prva je vinom natočenim na taj način svojim budućim suseljanima bila dužna nazdraviti nevjestu (BONIFAČIĆ ROŽIN 1966, IEF rkp. 729: 74-75). Lutka kojom se komentira konkretno svadbeno veselje također je pratila međimurske svadbe: trećega dana su pojedini svatovski časnici (*fendri* i *vice-fendri*) vukli po selu "pijanca" koji se očito dobro zabavio na pripremljenoj gozbi, slamnati lik odjeven u otrcano ruho, na taj način dajući suseljanima na znanje da će se svatovi još toga dana častiti i slaviti ovo zadobivanje novoga bračnoga statusa. Ovaj lik bi pritom nastojali i zapaliti (BONIFAČIĆ ROŽIN 1969, IEF rkp. 787: 6).

Mjestimično je lutka utjelovljavala lik mlade, odnosno predstavljala je njezinu ludičku, parodijsku zamjenu: primjerice, na otoku Šolti, umjesto stvarne odabranice, mladoženji su nudili lažne mlade u obličju groteskno odjevene lutke (RAJKOVIĆ 1987, IEF rkp. 1237: 20). Lik jednoga od mladenaca također se povremeno pojavljivao na svadbenoj gozbi, premda bitno manjih dimenzija. Tako je u Beravcima u Slavoniji svatovska grana bila okićena jednom krpenom lutkom (BONIFAČIĆ ROŽIN 1960, IEF rkp. 282: 4).

¹¹ Bonifačić Rožin 1958, IEF rkp. 276:11; *ibid.* 1959, IEF rkp. 278:10; *ibid.* 1961, IEF rkp. 359:22; *ibid.* 1962, IEF rkp. 345:11.

U pojedinim inačicama hrvatskih svadbenih običaja pojavljuje se lutka koja predstavlja novorođenče. Najčešće se lik novorođenčeta uručivao mladoj, odnosno mladencima, pri čemu se upućivalo na njihove buduće prinove. Primjerice, u Đakovštini je svadbena grana bila urešena likom novorođenčeta, "bebom na vrhu za mladu". U Beravcima su, pak, tijekom prikazivanja darova kuharice mladoj uručivale pažljivo zamotanu lutku u dječjoj odjeći i s dudom u ustima (BONIFAČIĆ ROŽIN 1960, IEF rkp. 282: 4). Nadalje, u Dubrovačkom primorju su mladencima krišom u krevet stavljali krpenu bebu nakon prve bračne noći, a u okolici Slavonske Požege su toga prvoga jutra u novome domu mladoj dodjeljivali lutku načinjenu od repe i odjevenu u krpe, pri čemu je jedan od svatova oponašao djetetov plač (BONIFAČIĆ ROŽIN 1976, IEF rkp. 929: 8; ibid. 1976, IEF rkp. 941: 6).

Lutka oblikovana kao novorođenče se redovito vezuje uz one svadbene predstavljачke oblike kojima se fingira porodaj. Djeca ovih svadbenih roditelja često dolaze na svijet u obliku lutaka izrađenih od krpa ili klupka vune. Rodilje koje među okupljenim svatovima traže krivca za svoju trudnoću u naručju obično nose svoje izvanbračno dijete – lutku. Tako *mužikaš* tijekom igre *Baba gljive bere* na međimurskim svadbama "na rukama nosi dijete napravljeno od krpa" (BONIFAČIĆ ROŽIN 1960, IEF rkp. 266: 9). Ponegdje se "netom rođena" svadbena lutka odnosila i na krštenje, a uz pomoć takvoga lika fingiralo se i dojenje novorođenčeta. Takva se lutka najčešće pojavljivala tijekom igara na svadbenom piru; no, nerijetko ju je pred svatove iznosila i lažna mlada, predstavljajući je kao plod mladoženjinih predbračnih avantura.

OTOČKE SVADBENE IGRE: ŠALJIVO IZOKRETANJE OBITELJSKE I DOBNE HIJERARHIJE

U okviru otočkih svadbenih običaja do karnevaleskog izokretanja svakodnevnih i tradicijom utvrđenih obrazaca ponašanja dolazi u svadbenim igrama pri kojima se svekar i svekrva, gazde kućanstva čijim članom mlada postaje svojom udajom, simbolički svrgavaju sa svojih pozicija moći te se izlažu prividnoj životnoj opasnosti, protjeruju, ponižavaju i izvrgavaju ruglu svatova.

"Najgorje je, što sad čauš uvati svekra i svekrvu, pa s njima u korito i vuče ji ili po šamcu, ili oko bunara, tobož oni ribu vataju. Siromašni ne otimaju se, jer ne asni." (LOVRETIĆ 1987: 455)

U ovom je primjeru riječ o inverziji međusobnih odnosa u obitelji te unutar čvrsto definirane svatovske hijerarhijske strukture. U tom se smislu ovi svadbeni predstavljачki oblici mogu tumačiti kao svojevrsni auto-referencijalni izričaj, kao umetnuta predstava kojom se

komentiraju zbiljske promjene statusa pri sklapanju braka te potreba za redefiniranjem postojećih odnosa u kućanstvu uslijed njegova proširenja i pomlađivanja. U izvođenje ovoga predstavljачkog oblika uključeni su sami svatovi, uzvanici gazda čijem simboličkom svrgavanju svjedoče, dok je pokretač u pravilu glavni nositelj svadbene karnevaleskosti, čauš.

Prividno zlostavljanje i prijetnje pogubljenjem gazdama kućanstva u kojemu se odvija svatovska gozba prati pojedine svadbene igre i u drugim hrvatskim regijama. Jedan takav predstavljачki oblik, pod nazivom "paljenje kuma" već u 18. st. u spominje Ivan Lovrić, opisujući ga kao neizostavni element morlačkih vjenčanja:

"Ali kad se kum i oba djevera, pošto su ispratili mladence, vrata u društvo, približe se svi svatovi mučući i urličući k ognjištu, i boreći se na smiješan način među sobom kuhinjskim kliještima i koječim drugim, stanu brkati oganj. Da bi ih umirio, donese im domaćin rakije i smokava. Ako nisu zadovoljni, uzmu kuma, i dok se on opire trošku nametnutom od društva, podade ga na tačke i zapale pod njim malo slame, dok ih i on ne umiri smokvama i rakijom." (LOVRIĆ 1948:128)

Igra istovjetnog ili vrlo sličnog naziva i sadržaja, u različitim izvedbama, opisivana je i u recentnijoj etnografskoj građi¹² uglavnom u dinarskom području: u sjevernoj Dalmaciji i njezinom zaleđu, u Ravnim kotarima, u sinjskom i kninskom kraju, diljem ličkoga područja, ali i u pojedinim istarskim lokalitetima, u selu Vaška kod Slatine, kao i među hrvatskim stanovništvom u Kraljama u Bosni.¹³

Uglavnom su se za žrtve toga ludičkoga spaljivanja odabirali svekar, svekrva ili kum; no, ponegdje su se u tim ulogama zaticali i stari svat, djever te, rjeđe, *jengija*. Mjestimično su svatovi redom ognju prinosili više svatovskih časnika ili ukućana uzastopce, nerijetko re-

12 Vremenski raspon koji obuhvaćaju raznovrsni izvori podataka o ovoj temi prilično je širok: nakon Lovrićeva podatka iz 18. st., potvrde tom predstavljачkom obliku javljaju se za ovo područje, ali i za druge hrvatske krajeve, koncem 19. i početkom 20. st., prvenstveno u rukopisnim zbirka HAZU-a i u ZbNŽO (npr. Petković 1899-1904, SZ HAZU 88:s. p.), zatim polovicom 20. st., primjerice u rukopisnoj građi IEF-a (npr. Bošković-Stulli 1952, IEF rkp. 102:110) te osamdesetih godina 20. st., u rukopisima pohranjenima u Arhivu Odsjeka za etnologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu (npr. Rapo 1986, OEFF rkp. 127:15).

13 Bonifačić Rožin 1954, IEF rkp. 140:13; ibid. 1954, IEF rkp. 165b:9; ibid. 1955, IEF rkp. 275:3; ibid. 1960, IEF rkp. 327:4, 17; ibid. 1966, IEF rkp. 757:34, 47-48; Bošković-Stulli 1952, IEF rkp. 102:110; ibid. 1967, IEF rkp. 751:596; Đilas 1986, OEFF rkp. 71:9; Klarić 1930:172; Nožinić 1988, OEFF rkp. 122:1; Petković 1899-1904, SZ HAZU 88:s. p.; Rapo 1986, OEFF rkp. 127:15; Živković 1953-1954, NZ HAZU 54:4.

dom po hijerarhiji. U selu Oraovac *vukovi*, momačke skupine koje su nepozvane pohodile svatovski pir, prijetile su spaljivanjem svekrve ako svatovi pred njih ne izvedu mladu: time su novu nevjestu ponovno postavljali u ulogu otkupiteljice (BONIFAČIĆ ROŽIN 1960, IEF rkp. 327: 4). Često se ovaj predstavjački oblik vezivao uz svodjenje mladenaca ili uz mijenjanje mladina oglašljiva. Mjestimično se javljao u trenutku dolaska mlade u mladoženjin dom. Dakle, prijelaz u novo kućanstvo, uz sve popratne simboličke postupke, te jasno obilježavanje promjene mladina statusa poticalo je igre kojima se evocirala smjena generacija u kućanstvu, uspostavljanje novoga kućnoga poretka.

Igra paljenja uglavnom je započinjala konstatacijom da je dotični sudionik svadbe "pun ušiju" te da širi tu pošast među ostalim uglednim svatovima: zato ga treba iščistiti nad vatrom koja se potpaljuje u dvorištu. Ludička uvjerljivost ove optužbe postizala se bacanjem soli u vatru u trenu kad se osoba prinosila plamenu. Dakle, riječ je o određenom simboličkom čišćenju. No, praktični poticaj za ovakve igre predstavlja želja da se od ostalih ukućana iskamči pokoji dar za otkup "ušljivca". Uglavnom kao naknadu traže pojedine prehrabene namirnice (izvođačima su se poklanjali orasi, jabuke, pršut itd.) te svatovska jela i pića, što je posebice često bio slučaj kad su igru izvodile nepozvane momačke skupine, željne degustiranja svadbenih poslastica. Na prijatnju predstavjača da će spaliti žrtvu ukoliko nitko za nju ne ponudi otkup pretežito odgovara mlada. Pritom se ona postavlja u ulogu nove gazdarice u domu, koja raspolaže cijelom imovinom te ipak odlučuje poštediti svoje starije ukućane pa time, prema tumačenju sudionika u pojedinim lokalitetima, pokazuje da će u zajedničkom domu skrbiti o njima.

U većini slučajeva riječ je o zbiljskom prinošenju pojedinaca vatri, pri čemu se pazilo da ne dođe do opekotina. No, njihova odjeća te izgled su pri tom predstavjačkom obliku doživljavali bitne promjene; žrtve su iz igre uglavnom izlazile načadna lica te nagorene odjeće. Ta igra većinom nije predstavljala iznenađenje za one koji su u nju uvučeni: ona je predstavljala dio svadbenoga tijeka te su stoga potencijalni stradalnici bili pripravnici za njezino izvođenje. Tako se u Pećanima kod Korenice naglašava:

"Svekrva i svekar za ovu su priliku obučeni u najlošiju odjeću." (NOŽINIĆ 1988, OEFF rkp. 122: 1)

Sudionici su poprimali drukčiji, predstavjački identitet tijekom ovih igara, propisno su izvodili svoje uloge, bez obzira koliko palež i dim vatre bili zbiljski neugodni. Tako je, primjerice u Kanfanaru u Istri, nakon što su svatovi potpalili poneki odjevni predmet, domaćin hinio da plače i zapomaže:

"Ča još ste me zapalili." (BONIFAČIĆ ROŽIN 1954, IEF rkp. 140: 13)

Ponegdje je izraz "paljenje svekrve" promijenio svoje značenje; naziv se zadržao, ali se sadržaj zamijenio znatno manje karnevalesknim postupcima i aktivnostima, pri kojima više ne dolazi do inverzije odnosa moći u kućanstvu. Takav je slučaj zabilježen u okolici Gospića:

"Kad je dovedu, onda djever vodi mladu tri puta oko ognjišta i ona se četiri puta na čošku preklanja vatri. Onda ona ode za stol, stave joj dijete na koljena, a svekrva sa svatovi igraju oko vatre. To reku, da valja svekrvu palit." (BONIFAČIĆ ROŽIN 1955, IEF rkp. 275: 3)

Premazivanje svekrvina i svekrova lica čađom ili pepelom, bez njihova paljenja, zabilježeno je u okolici Sinja i u dolini Neretve; ponegdje se ta šala izvodila na način da žrtve nisu bile svjesne svojeg izmijenjenog izgleda, dok se drugdje taj postupak obavljao neskriveno, uz pristanak mladoženjinih roditelja (BONIFAČIĆ ROŽIN 1966, IEF rkp. 729: 7; *ibid.* 1966, IEF rkp. 757: 47-48). U tom je slučaju nagrđen izgled starijih ukućana služio kao poticaj mladoj da se pokaže dobrom i brižnom novom domaćicom; svatovi dozivaju mladu da se pobrine za svoju "zapuštenu i nečistu" svekrvu te raspravljaju o tome koliko se hitro odazvala na njihov poziv te prionula na čišćenje.

Uz pojedine svadbene segmente, u prvome redu one u kojima se najizrazitije obilježava mladin ulazak u mladoženjin dom, susret s novim ukućanima te zadobivanje uloge gazdarice koja treba skrbiti o svojoj obitelji, vežu se i druge igre kojima se tematiziraju smjena generacija, promjena odnosa unutar obitelji i pomak u kućnoj hijerarhiji. Pri pojedinim su se svadbenim predstavjačkim oblicima tako prilikom dolaska mlade u novi dom sa svekrve kidali pojedini odjevni predmeti, što pokazuju podaci za okolice Gline, Korenice, Otočca, Lovinca i Donjeg Lapca.¹⁴ U Lovincu i okolici svatovi su tijekom svatovske gozbe potkivali svekra i svekrvu, kako bi bili krotki i tolerantni prema novoj članici kućanstva (BONIFAČIĆ ROŽIN 1955, IEF rkp. 271: 6). Ponegdje pri dolasku mlade svatovi su mladoženjine roditelje polijevali hladnom bunarskom vodom, kako je zabilježeno u Klasniću Gornjem u Baniji i u Selištu kod Gline (BOŠKOVIĆ-STULLI 1957, IEF rkp. 221: 154; *ibid.* 1959, IEF rkp. 325: 34). Prema podatku za Mračaj kod Hrvatske Kostajnice, svekar je ponekad postajao žrtvom svadbenoga šaljivoga brijanja (BONIFAČIĆ ROŽIN 1962, IEF rkp. 345: 8). Mjestimično su svekar i svekrva trebali izdržati i provoženje kroz mjesto na drljači okrenutoj zupcima prema gore ili na ornicama pluga, kako je zabilježeno u selu Carevo Brdo kod Vrbovskog u Gorskom kotaru te u okolici Slavonske

¹⁴ Bonifačić Rožin 1955, IEF rkp. 271:6; *ibid.* 1959, IEF rkp. 325:34; *ibid.* 1960, IEF rkp. 327:4, 17; Mićanov-Divjak 1984, OEFF rkp. 46:9; Nožinić 1988, OEFF rkp. 122:1.

Požege (BONIFAČIĆ ROŽIN 1976, IEF rkp. 929: 9; BOŠKOVIĆ-STULLI 1954, IEF rkp. 139: 36). Konačno, svatovski domaćini su u trenucima dozvoljene raspojasa-nosti doživljavali i uprezanje u jaram ili stavljanje stočne opreme na njihova gazdinska pleća, kao što je slučaj u okolici Gline i među bačkim Bunjevcima u Somboru (BONIFAČIĆ ROŽIN 1959, IEF rkp. 325: 34; ČERNELIĆ 1986, OEFF rkp. 87: 4). U pojedinim zgo-dama su svatovi uzastopce izvodili više svadbenih igara koje su imale za svrhu simboličko ponižavanje i zlostavljanje dotadašnjih gospodara u kućanstvu. O tome svjedoči zapis iz Selišta kod Gline:

"A svekrvu poprskaju vodom ili je bace u vodu, trgaju joj odijelo, stave zvona na nju i pekvu, kante i s time dođe kući. A na svekrva stave ormu." (BONIFAČIĆ ROŽIN 1959, IEF rkp. 325: 34)

Ponegdje ovo izvrtanje hijerarhijskih obrazaca, privremenu nadmoć mladih članova obitelji nad starijom generacijom, najmlađe nevjeste nad gazdaricom kućan-stva, nisu prikazivali sami nositelji ovih statusnih promjena, već su uloge "svekra", "svekrve" i "mlade" u okviru svadbenih predstavjačkih oblika preuzimali drugi sudionici svadbe. Pozicija moći s koje inferiorna, nova članica kućanstva pristupa gazdarici, u čiji se autoritet inače ne sumnja, pritom se mnogo jasnije i otvorenije verbalizira te, uslijed karnevalesknog preuveličavanja, dovodi do groteske. Budući da ovo predstavljanje uključuje i određenu dozu bezobraštine, ženske uloge su izvodili spolno inverzno prurušeni muškarci. U selu Oraovica zabilježena je ovakva svadbena igra:

"Jedan se muškarac obuče u žensko odijelo. To je svekrva. Drugi muškarac je svekar. A treći muškarac je obučen po žensku kao mlada. Mlada ima metlu i čisti kuću. Svekrva sjedne nasred sobe. Mlada čisti oko nje i kaže: -Bjež, budalo. Vrag te odnio, što ćeš tu." (BONIFAČIĆ ROŽIN 1962, IEF rkp. 345: 8)

Kako na razini sadržaja, odnosno glavnog predstav-ljačkog zapleta, tako i na razini emskih iskaza o njihovu smislu, ovi se oblici ostvaruju i shvaćaju kao privremeno dozvoljeno simboličko ponižavanje i zlostavljanje gospo-dara kućanstva ili pojedinaca zaduženih za ravnjanje svadbom, čiji se status, barem na tren, dovodi u pitanje i nanovo definira tijekom svadbenoga ceremonijala. U pojedinim je lokalitetima tako, uz sam opis ove igre, zabilježeno i tumačenje sudionika o tome što bi taj način ophođenja prema starijim ukućanima trebao označavati; u Škabrnji u Ravnim kotarima navode:

"S tim se hoće reći da ona (svekrva, op. a.) više nije sama gazdarica u kući, već da je došla nova." (RAPO 1986, OEFF rkp. 127: 15)

U tom bih smislu ove svadbene igre, pa tako i otočku inačicu, povezala s Bahtinovim konceptom karnevalesk-nog, subverzivnog izokretanja reda, privremenoga oslobađanja od postojećeg poretka. Tijekom karnevala, a, usudila bih se ustvrditi, i u okviru navedenih izdvojenih svadbenih segmenata koji dopuštaju izvođenje parodij-skih igara, dolazi do hijerarhijske inverzije, do poreme-ćaja u ustaljenom redu stvari, pri kojem lude preuzimaju vlast, dok su oni na vrhu ljestvice svrgnuti sa svojih pozicija moći. Dvije dijametralne suprotnosti unutar zajednice, središte i margina, društveno "visoko" i "nisko" privremeno zamjenjuju svoja mjesta, a sve što se inače poima kao svečano, ozbiljno i nedodirljivo postaje smje-hovno, izloženo otvorenoj kritici onih statusnih "drugih" (BAHTIN 1978). Možda se tako može promatrati i ova predstavjačka inverzija odnosa unutar kućanstva i obitelji, koje diktiraju dob, rod, bračni status, odnosi "domaćih" i "stranaca" itd., kao ludičko postavljanje svijeta kakvoga je zajednica ustrojila naglavce. Autoritet koji uživaju stariji radno sposobni ukućani, neosporni gospodari kućanstva tijekom ovih igara će se i doslovce vući po blatu.

No, ova je ludička konstrukcija novoga poretka u kućanstvu te unutar skupine svatova samo fiktivno subverzivna, njome se ne ostvaruju stvarni hijerarhijski pomaci. Naime, u pojedinim se trenucima dozvoljenog, ali i ograničenog, kontroliranog uvođenja nereda u postojeći red komentira obiteljski i dobni poredak, ukazuje se na postojanje jasne strukture, ma koliko duboko usađena i neprimjetna ona bila u svakodnevicu. Upravo privremenim izokretanjem preispituju se njezine granice, da bi se nakon isteka razdoblja predviđenoga za igru postojeća hijerarhija ponovno uspostavila. Prijela-zom u "ozbiljne" svadbene segmente svečanoga i dosto-žanstvenoga tona svekar i svekrva ponovno zauzimaju svoje domaćinsko mjesto među svatovima, dok je mlada sljedećega jutra ipak nakon svega "najmlađa nevjesta u kućanstvu".

LEGITIMNOST "KARNEVALESKNOG" U HRVATSKIM SVADBENIM OBIČAJIMA

Analiza opisa svadbenih običaja u Lovretićevom opisu "Otoka" pokazuje da se mnogo više svadbenih sastavnica može povezati s pojmom "karnevalesknog" nego što se to dade naslutiti iz načina pisanja o ovom korpusu običaja, ali i o hrvatskim običajima općenito, uvriježenoga sve do polovice 20. st.

"Pripoviest, pjesma i običaji narodni su najbolja slika i pravo zrcalo dobre i plemenite čudi i značaja slavensko-ga puka, u kojih se javlja čitava njegova osebujućnost." (PTAŠINSKI 1890-1899, SZ HAZU 111: 11)

Ovakvo shvaćanje tradicijske baštine predstavlja

glavni poticaj za sabiranje građe o narodnom životu u 19. i dobrom dijelu 20. st. Pritom će svaki nacionalno osviješteni zapisivač imati na umu tezu prema kojoj je na temelju tradicijskih vrijednosti duboko usađenih u narodne običaje moguće procijeniti karakter čitavoga naroda. Tako će uzvišen ton običaja i popratna svečana retorika koja nalikuju iščitavanju fragmenata iz djela lijepe književnosti govoriti o dostojanstvenosti, elokventnosti i razumnosti naroda; s druge strane, opscene šale i postupci kojima se izokreće ustaljeni red neće ga prikazivati u previše laskavom svjetlu.

Karakteristika po kojoj Lovrećev prikaz narodnoga života i običaja u Otoku kod Vinkovaca, po mom sudu, najizrazitije odudara od onodobnoga uvriježenoga idealiziranoga modela jest zapisivačeva svijest o tome da smjehovna dimenzija čini neraskidivi segment svadbenih običaja u jednakoj mjeri u kojoj ih određuju njihovi ceremonijalni dijelovi. Iz Lovrećeva se pisma jasno iščitava kako su pojedini svadbeni trenuci tradicijom definirani kao karnevaleskni pa se stoga popratno usvajanje ludičkoga identiteta poima kao jedini primjereni kod ponašanja u takvim situacijama: ozbiljnost, odbijanje preuzimanja šaljive predstavljačke uloge pritom predstavlja odklon od norme na isti način na koji bi se cerekanje tijekom čina sklapanja braka smatralo neumjesnim. Sličan je slučaj i s likovima koji se tijekom svadbe pojavljuju kao nositelji karnevalesknih predstavljačkih oblika. Oni se ne odabiru na osnovu svoga umijeća postupanja u skladu s idealiziranim svadbenim obrascem; štoviše njihova je zadaća ponašati

se protivno normama kojima se određuje što je društveno moralno. Potreba za takvim izvodačima na svadbi iščitava se iz opisa *čajušve* časti:

"u svatova ne mora niko da bude pametan, ali jedan svakako **mora** da bude lud" (istaknula autorica; LOVREĆ 1897: 442).

Takvi su se izvodači smjeli osvrnuti na spolnost mladenaca, uputiti na one sastavnice bračnoga života o kojima drugi sudionici svadbe, sputani striktnim nepisanim pravilima, nisu bili u mogućnosti tako slobodno progovoriti, a jednako su bitne za normalno funkcioniranje nove obitelji, onakvo kakvo i sama zajednica smatra poželjnim. Tijekom karnevalesknih igara na svadbi oni iznose alternativno, manje ružičasto, ali jednako važno viđenje bračnoga života i uloge novoga para unutar lokalne zajednice: ono šaljivo, kritičko, opterećeno svakodnevnim brigama i začinjeno svjetovnim užicima. Mladenci i njihova pratnja se na tren prestaju predstavljati kao "jabuke rumene", "utekle lovine", "vrli lovci" i "vojskovođe"; oni se u ovim predstavljačkim oblicima pojavljuju kao ljudi od krvi i mesa, na čije se predbračne ljubavne sastanke aludira, čiji se koitus fingira, na čiji se životni ciklus izvodači osvrću. Riječ je o svojevrsnom karnevaleskom uprizorenju zbilje, pri kojem se jasno naznačava koje se aktivnosti oponašaju, ali ih se isto tako nastoji izokrenuti u što većoj mjeri, učiniti ih nesvakidašnjima, što različitijima od dosadne radne rutine.

KRATICE

AIEF rkp. = Rukopis iz Dokumentacije Instituta za etnologiju i folkloristiku, Zagreb.

NP HAZU = Zbirka narodne pjesme Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

NZ HAZU = Nova zbirka Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

OEFF rkp. = Rukopis iz arhiva Odsjeka za etnologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, sastavljen u okviru projekta Zduživanja i njihovi etnološki pokazatelji.

SZ HAZU = Stara zbirka Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

ZbNŽO = Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. HAZU (JAZU), Zagreb.

LITERATURA

- BAHTIN, Mihail, 1978, *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*, Nolit, Beograd.
- ČALE FELDMAN, Lada, 1997, *Teatar u teatru u hrvatskom teatru*, Naklada MD, Matica hrvatska, Zagreb.
- FILAKOVAC, Ivan, 1906, *Ženidba. Narodni običaji u Retkovcima (Slavonija)* // ZbNŽO 11, Zagreb, 108-128.
- GRČEVIĆ, Jure, 2000, *Kompolje: narodni život i običaji*. Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke, Otočac.
- IVANIŠEVIĆ, Frano, 1905, *Poljica* // ZbNŽO 10, Zagreb, 11-111.
- KLARIĆ, Ivan, 1930, *Porod, ženidba, smrt (Kralje u Bosni)* // ZbNŽO 27, Zagreb, 166-175.
- KRIŽE, Marica, 1903, *Ženidba (Običaji u Dubovcu kraj Križevaca)* // ZbNŽO 8, Zagreb, 124-129.
- KURJAKOVIĆ, Mijo, 1896, *Ženidbeni običaji iz Vrbove (kotar Nova Gradiška) u Slavoniji* // ZbNŽO 1, Zagreb, 152-159.
- LOVRETIĆ, Josip; JURIC, Bartol, 1897, *Otok: narodni život i običaji* // ZbNŽO 2, Zagreb, 91-459.
- LOVRIĆ, Ivan, 1948, *Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice*, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb.
- LUKIĆ, Luka, 1924, *Varoš* // ZbNŽO 25, Zagreb, 255-349.
- MARKOVIĆ, Mirko, 1977, *Selo Tomašanci kraj Đakova. Prilog poznavanju naseljavanja i narodne starine* // ZbNŽO 47, Zagreb, 5-126.
- RADIĆ, Antun, 1897, *Osnova za sabiranje i proučavanje grade o narodnom životu* // ZbNŽO 2, Zagreb, 1-88.
- ROŽIĆ, Vatroslav, 1908, *Prigorje* // ZbNŽO 13, Zagreb, 16-112.
- SEKULIĆ, Ante, 1980, *Svadbeni običaji bačkih Bunjevacu* // ZbNŽO 48, Zagreb, 141-168.
- SVIRAC, Manda, 1990, *Pogovor. Otok, narodni život i običaji*. U: ur. Martin Grgurovac. Otok. Pretisak, Kulturno informativni centar "Privlačica", Biblioteka "Dukat", IV. Kolo, Vinkovci, 683-697.
- ŠIROLA, Božidar, 1931, *Svadba (Novi Vinodolski)* // ZbNŽO 28, Zagreb, 184-194.
- ŠIROLA, Božidar, 1931, *Pir u Dobrinju na Krku* // ZbNŽO 28, Zagreb, 233-235.
- ŠKRBIĆ, Nevena, 2000/2001, *Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka u selima u okolini Novske* // Studia ethnologica Croatica 12/13, Zagreb, 145-213.
- ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, Nevena, 2006, *Analogne pojave u hrvatskim pokladnim i svadbenim običajima*. Doktorska disertacija, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- UJEVIĆ, Ivan, 1896, *Ženidbeni običaji iz Imotske i Vrhgorske krajine u Dalmaciji* // ZbNŽO 1, Zagreb, 159-162.
- Popis korištenih rukopisa iz arhiva Odsjeka za etnologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, sastavljenih u okviru projekta *Zduživanja i njihovi etnološki pokazatelji*
- BANOVIĆ, Nada, 1989, *Običaji pri sklapanju braka, Ophodi s maskama, Vrbno, Veliki Otok, Koprivnica (Podravina)*, OEFF rkp. 132.
- ČERNELIĆ, Milana, 1986, *Svatovske časti: Sombor i okolica*, OEFF rkp. 87.
- DILAS, Mira, 1986, *Običaji pri sklapanju braka, Kistanje i Krnete, općina Knin (Kninska krajina)*, OEFF rkp. 71.
- LIVIO, Marijan; SOKOLOVIĆ, Mirjana, 1986, *Svadbeni običaji, Dugi Otok, Sali, Zaglav, Žman, Dragove, Soline, Veli Rat, Veli i Mali Iž, Sestrunj, Zverinac, Ist*, OEFF rkp. 90.

- MIČANOV-DIVJAK, Galja, 1984, *Ophodi s maskama, oranje u običajima, običaji oko sklapanja braka, Škare (općina Otočac)*, OEFF rkp. 46.
- NOŽINIĆ, Dražen, 1987, *Običaji pri sklapanju braka, ophodi s maskama, oranje u običajima, Križkamenica, Stajnica, općina Otočac (Lika)*, OEFF rkp. 95.
- NOŽINIĆ, Dražen, 1987, *Običaji pri sklapanju braka, ophodi s maskama, Budaševo, općina Sisak (sisaka Posavina)*, OEFF rkp. 96.
- NOŽINIĆ, Dražen, 1988, *Ophodi s maskama, Madžari (Petrinja), Bunić i Pećane (T. Korenica), Križkamenica i Brinje (Otočac) (Banija, Lika)*, OEFF rkp. 122.
- PEJIĆ, Branka, 1982, *Ophodi s maskama, obredno oranje, Gunja, Drenovci, Županja (Slavonska Posavina)*, OEFF rkp. 6.
- PETROVIĆ, Tihana, 1985, *Običaji oko sklapanja braka, Koška, Vukojevci, Donja Motičina, općina Našice (sjeveroistočna Slavonija)*, OEFF rkp. 47.
- PETROVIĆ, Tihana, 1987, *Svadbene običaji, Koška, Šaptinovci, Vukojevci, općina Našice (sjeveroistočna Slavonija)*, OEFF rkp. 92.
- RAPO, Vesna, 1987, *Običaji pri sklapanju braka, Škabrnja, Zadar, Rovanijska, Obrovac (sjeverna Dalmacija, Kotari, Bukovica)*, OEFF rkp. 103.
- RAPO, Vesna, 1987, *Običaji pri sklapanju braka, Jasenice, Škabrnja, Lišani Ostrovički, okolica Zadra (Ravni Kotari, južno velebitsko Podgorje)*, OEFF rkp. 127.
- ŠPANIČEK, Žarko, 1986, *Običaji pri sklapanju braka, Gajić i Draž, općina Beli Manastir (Baranja)*, OEFF rkp. 72.
- VOJNOVIĆ, Branislava, 1984, *Ophodi s maskama, običaji oko sklapanja braka, Brnaze, Dabar (općina Sinj), Starigrad (općina Hvar), Novo Selo, Selca (općina Brač)*, OEFF rkp. 37.
- Popis korištenih rukopisa iz Dokumentacije Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1953, *Hrvatski narodni običaji, pjesme, priče iz kotara Pazin*, IEF rkp. 118.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1953, *Narodne pjesme, priče i drugo sa otoka Raba i Luna na Pagu*, IEF rkp. 136.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1954, *Hrvatske narodne pjesme, običaji, priče i drugo kotara Pule (II.) i Lupoglava*, IEF rkp. 140.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1954, *Narodni običaji i pjesme kotara Knin*, IEF rkp. 165a.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola (1954); *Narodni običaji i pjesme kotara Knin (nastavak)*, IEF rkp. 165b.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1954, *Folklorna grada iz Senja i sjeverne Dalmacije*, IEF rkp. 274.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1955, *Folklor iz Lovinca i okolice*, IEF rkp. 271.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1955, *Folklor iz okolice Gospića*, IEF rkp. 275.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1959, *Folklorna grada iz Hrvatskog Primorja, pod Velebitom*, IEF rkp. 277.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1959, *Folklorna grada Privlake, Ražanca, Vinjerca i okolice*, IEF rkp. 278.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1955, *Folklorna grada iz okolice Brinja i Josipdola*, IEF rkp. 279.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1958, *Folklorna grada iz okolice Perušića i Otočca*, IEF rkp. 276.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1959, *Folklorna grada kotara Gline*, IEF rkp. 325.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1959, *Folklorna grada iz okolice Zadra*, IEF rkp. 360.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1960, *Folklor Medimurja*, IEF rkp. 266.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1960, *Folklorna grada iz Kašine*, IEF rkp. 268.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1960, *Folklorna grada iz Slavonije I*, IEF rkp. 282.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1960, *Folklor Perkovića i okolice*, IEF rkp. 283.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1960, *Folklorna grada iz D. Lapca i okolice*, IEF rkp. 327.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1960, *Folklorna grada sinjske krajine I*, IEF rkp. 328.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1960, *Folklorna grada Kostajnice i okolice*, IEF rkp. 344.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1961, *Folklorna grada Petrinje i okolice*, IEF rkp. 359.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1962, *Folklorna grada Mračaja i okolice*, IEF rkp. 345.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1965, *Hrvatski konavoski narodni običaji*, IEF rkp. 386.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1965, *Hrvatski narodni običaji iz okolice Dubrovnika (Župa i Dubrovačka Rijeka)*, IEF rkp. 393.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1965, *Folklorna grada iz Dubrovačkog primorja*, IEF rkp. 433.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1966, *Folklorna grada Neretvljanske krajine*, IEF rkp. 729.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1966, *Folklorna grada sa Pelješca*, IEF rkp. 731.

- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1966, *Folklorna grada Sinja i okolice II*, IEF rkp. 757.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1969, *Maškare i njihove dramske igre: Folklorna grada iz Nedelišća i Preloga u Međimurju*, IEF rkp. 787.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1969, *Resnik kod Zagreba*, IEF rkp. 788.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1972, *Folklorna grada Hrvatskog Zagorja I*, IEF rkp. 859.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1976, *Folklorna grada Slavonske Požege i okolice*, IEF rkp. 929.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1976, *Folklorna grada okolice Daruvara*, IEF rkp. 941.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola, 1976, *Folklorna grada iz Imotskoga i okolice*, IEF rkp. 933.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja, 1952, *Narodne pjesme, pripovijetke i običaji iz okolice Šibenika i Drmiša*, IEF rkp. 102.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja, 1954, *Narodne pjesme, priče, običaji i drugo iz okolice Vrbovskog*, IEF rkp. 139.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja, 1967, *Folklorna grada Sinjske krajine god. 1965.*, IEF rkp. 751.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja, 1957, *Folklorna grada Banije (priče, predaje, vračanja, običaji, pjesme)*, IEF rkp. 221.
- ČAKALIĆ, Ivo, 1970, *Starine iz moga prastarog sela i našeg šokačkog kraja (da se znade kako je u starini bilo, u starom selu u Doljanovcima)*, IEF rkp. 801.
- HORVÁTH, Iván, 1972, *Folklorna grada Gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj*, IEF rkp. 847.
- ILAKOVAC, Marija, 1953, *Kroz slavonsko selo (Beravci): Godišnji običaji u raznim zgodama*, IEF rkp. 196.
- MILAKOVIĆ, Damir, 1991, *Običaji i glazba u Žumberku*, IEF rkp. 1384.
- MILIĆEVIĆ, Josip, 1969, *Etnološka i folklorna grada otoka Brača*, IEF rkp. 895.
- POKAZ, Neda, KADIĆ Marija, 1957, *Narodni život i običaji, Beravci, Slavonija*, IEF rkp. 263.
- RAJKOVIĆ, Zorica, 1976, *Običaji srednjeg Gradišća (Austrija)*, IEF rkp. 937.
- RAJKOVIĆ, Zorica, 1987, *Običaji otoka Šolte između dva svjetska rata*, IEF rkp. 1237.
- STIPIĆ, Vinko, 1986, *Selo Doljani: Život i starinski običaji u našoj prošlosti a koji su se neki zadržali i sada*, IEF rkp. 1203.
- ŠAROŠACZ, Đuro, 1971, *Božićni, svatovski i pogrebni običaji baranjskih Šokaca i Bošnjaka*, IEF rkp. 813.
- VIDAKOVIĆ, Gordana, 2000, *Svatovski običaji u Cvelferiji s naglaskom na običaje praćene glazbom*, Diplomski rad, IEF rkp. 1725.
- Popis korištenih rukopisa Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu
- BERNAS-BELOŠEVIĆ, Štefanija, 1940-1941, *Mrzlo Polje žumberačko – zemljopisno-povijestni i etnografski prikaz*, sign. SZ 248.
- BOGDEŠIĆ, Pero, 1899, *Život i narodni običaji u selu Dragovcima (kraj Nove Gradiške)*, sign. SZ 92.
- CAR, Lazar (s. a.): *Zlatar (etnografska grada)*, sign. SZ 195.
- ČAKALIĆ, Ivo, 1949-1958, *Svatovski, božićni i korizmeni običaji u požeškom kraju. Poslovice i praznovjerja*, sign. NZ 116a-b.
- DRAGANOVIĆ, Petar, 1911-1912, *Narodni običaji u Matićima (svadbeni), mjesto: Bosanska Posavina*, sign. SZ 126.
- GRČEVIĆ, Juraj (s. a.): *Kompolje – narodni život i običaji*, sign. NZ 21.
- KOVAČ, Slava, 1938-1939, *Imbriovec – svadbeni običaji prije pedeset godina*, sign. SZ 223.
- PETKOVIĆ, Grgo, 1899-1904, *Budak – narodni život i običaji. Mjesto: Budak, Stankovci, Vrana, Kistanje*, sign. SZ 88.
- PTAŠINSKI, Josip, 1890-1899, *Narodni život Hrvata i Slovenaca u Istri (vjerovanja, svadba, narodna medicina)*, sign. SZ 111.
- TORDINAC, Nikola, 1885, *Hrvatski narodni običaji, pjesme i pripovjedke iz Pečuva i okolice*, sign. MH 21.
- ZORMAN, Ignac, 1897, *Smiešni i čudnovati običaji od života posavačkoga*, sign. MH 67.
- ŽIVKOVIĆ, Božena, 1953-1954, *Svadbeni običaji u mjestu Čista Velika*, sign. NZ 54.

CARNIVAL ELEMENTS IN THE WEDDING CUSTOMS IN LOVRETIĆ'S *OTOK* AND THEIR COUNTERPARTS IN OTHER CROATIAN REGIONS

SUMMARY

The attempt of this paper is to elucidate the role of Josip Lovrečić (1865 – 1948), a dedicated researcher of traditional culture of his birth village Otok, near Vinkovci, in collecting and analysing carnivalesque elements in local customs, especially weddings.

The author of the paper takes several directions in examining the carnivalesque elements in Lovrečić's Otok. She presents the most common "carriers" of the carnivalesque features in Otok weddings (the master of the ceremony, musicians, cooks and chefs). She refers to certain moments during the wedding party which are most frequently related to the carnival forms of presentation. She analyses specific carnival paraphernalia which appear in wedding customs, first and foremost the wedding doll. Finally, she draws attention to specific humorous forms of presentation whose aim is to parody life in the community and inveterate

hierarchical relationships within the family.

All the mentioned wedding elements were examined in a broad spatial and chronological context with a reference to their analogies in other Croatian places.

From these examples the author of the paper concludes that Lovrečić's *Otok* stands out from what used to be the inveterate idealising way of presenting the traditional life and customs. Also, the descriptions of characters, plays and procedures which show signs of symbolic inversion of the relationships in the community and transgressive freedom of presentation are exceptionally rare in the book. Instead, the book quite clearly shows the author's awareness of the fact that the humorous dimension is an integral segment of the wedding customs to the same extent as they are determined by their ceremonial parts.